

5. Винчестер А. Основы современной биологии / А. Винчестер; [пер. с англ.]. – М.: Урожай, 1987. – 184 с.
6. Водопьянов П. А. НТР и экологический кризис / П. А. Водопьянов. – Мн.: Наука и техника, 1997. – С. 8-12.
7. Водопьянов П. А. Устойчивость динамики биосферы / П. А. Водопьянов. – Мн.: Наука и техника, 1991. – 246 с.
8. Водопьянов П. А. Великий день гнева: экология и эсхатология / П.А.Водопьянов, В.С.Крисаченко. – Мн.: Университетское, 1993. – С. 282.
9. Кант И. Сочинения: в 6 т. / И. Кант. – М.: Прогресс, 1964. – С. 23-78.
10. Мороз Л. Н. Улучшение природных ресурсов / Л. Н. Мороз. – Мн.: Право и экономика, 2004. – 67 с.
11. Морозов Г. Ф. Учение о лесе / Г. Ф. Морозов. – 7-е изд. – М.: Мир, 1999. – 186 с.
12. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи; [пер. с англ.]. – М.: Мысль, 1980. – С. 134-146.
13. Уиттекер Р. Сообщества и экосистемы / Р. Уиттекер; [пер с англ.]. – М.: Мысль, 1980. – 214 с.
14. Червинский А. С. Качество окружающей среды / А. С. Червинский. – Мн.: ИНВАЦЕНТР, 1997. – 142 с.
15. Шварц С. С. Экология человека / С. С. Шварц. – Свердловск, 1975. – С. 67.
16. Элер Г. Н. Система управления качеством окружающей среды в региональном масштабе / Г. Н. Элер // Всесторонний анализ окружающей среды. – Л.: Гидрометиздат, 1996. – 277 с.
17. Wilson E. Biophilia. Harward University Press / E. Wilson. – Harward, 1994. – P. 124.
18. Teilhard de Chardin. Construire La Terre / Teilhard de Chardin. – Paris, 1958. – P. 28.
19. Teilhard de Chardin. Hymne de L'Univers / Teilhard de Chardin. – Paris, 1961. – P. 24.
20. Teilhard de Chardin. Le fenomene humaine / Teilhard de Chardin. – Paris, 1962. – P. 249.

Summary

Chervinsky A. Theoretical and Methodological Basis V. Vernadsky's Concept of «Noosphere». The problem of natural and scientific foundations of the noosphere conceptions by V. I. Vernadsky is considered. The conceptual unity of the biosphere and noosphere doctrins is shown. It is noted that the theoretical and methodological basis of both conceptions is the biogeochemical principles in the study of the structural and functional content of the Earth's biosphere. Keywords: concept of the noosphere, biogeochemical principle, artificial biocoenosis, social and natural adaptation system «man – society – nature», noosphere criteria.

УДК 165.0+165.9

© Андрій Лебідь

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

НА ЗАХИСТ ЗДОРОВОГО ГЛУЗДУ РЕАЛІСТСЬКОЇ ТЕОРІЇ ІСТИНИ ДЖ. Е. МУРА

У книзі «Сто років філософії» Дж. Пасмор характеризує Дж. Мура як «чистого філософа», далекого від «великих суперечок» того часу і на мислення якого не вплинув жоден із філософів [10, с. 155]. Понад те, сам Дж. Мур актуалізував чимало філософських проблем, радше, специфіку їх аналізу, що стало підставою для його віднесення до «батьків-засновників» аналітичного стилю філософування. Такої думки дотримується й Т. Болдуїн: якщо Дж. Мура й не може хтось віднести до філософів-аналітиків, то тоді кого? [14, р. 359].

Філософи-аналітики для розв'язання філософських проблем досить активно послуговуються, зокрема, такими методологічними прийомами, як концептуальний і контрфактичний аналіз. Безсумнівним є факт використання Дж. Муром обох з них, але з очевидною перевагою, на нашу думку, першого. І справді, для Дж. Мура характерна манера міркування, яка в подальшому стала відмітною для філософів-аналітиків. Її можна схарактеризувати словами Н. Решера, на думку якого потрібно чітко сформулювати завдання для подальшої роботи філософа, не захоплюючись при цьому неправомірними пропозиціями, неаргументованими ідеями і розвиваючи апарат логіко-лінгвістичного аналізу [12, с. 464].

У контексті нашої розвідки зазначимо, що одним із фундаментальних питань у межах аналітичної філософії, безсумнівно, є питання про осмислення дистинкції реалізм-антиреалізм¹ і

¹ Основоположний принцип реалізму: незалежність пізнаваного об'єкта від свідомості та не копійованість його у ній, був викладений у маніфесті «Програма і перша платформа шести реалістів», із яким виступили у

пов'язаної із нею проблеми істинності наукового знання. Не буде перебільшенням твердження про те, що саме Дж. Мур одним із перших обґрунтував платформу (нео)реалізму. У програмовій статті «Спростування ідеалізму» він виступив за визнання реальності як незалежної від свідомості, потенційно пізнаваної та визнаючи рівнозначність існування матеріальних об'єктів і відчуттів: «Я настільки ж безпосередньо обізнаний про існування матеріальних предметів у просторі, як і про свої власні відчуття; і те, про що я обізнаний щодо кожного, повністю збігається: а саме в одному випадку реально існує матеріальний об'єкт, а в іншому – реально існує моє відчуття. З приводу матеріальних речей потрібно відповісти на запитання: «На чому ґрунтується наше припущення, що існує не щось, що відповідає нашим відчуттям?». А на питання: «Які у нас підстави вважати, що матеріальні предмети не існують, якщо їх існування засвідчено таким же чином, як й існування наших відчуттів?». ... Якщо підстава для сумніву в існуванні матерії полягає в тому, що вона є невід'ємним аспектом нашого сприйняття, то таке ж міркування переконливо доводить, що не існує і наше сприйняття, оскільки воно також має бути невід'ємним аспектом нашого сприйняття його самого» [7, с. 265]. А відтак, британський варіант неореалізму в особі Дж. Мура а також Б. Рассела став одним із джерел аналітичного напрямку філософії.

Визначаючи як один з основних у суперечці реалізм-антиреалізм питання про відповідність сенсibiliй фізичному об'єктові, можна виокремити декілька теорій, які намагаються це питання вирішити:

– «теорія прямої відповідності» (Дж. Мур, С. Александер) постулює можливість збігу *sens-data* і фізичних об'єктів;

– «теорія критичного реалізму» (Р. Селларс, А. Уайтхед): оскільки будь-який акт досвіду передбачає інтерпретацію *sens-data*, можна стверджувати лише про деяку їх (часом – символічному) подобу із фізичним об'єктом. А відтак, ніякий збіг об'єкта та його даності неможливий;

– «теорія ступенів відповідності» Б. Рассела репрезентує ієрархічність, типологію *sens-data*;

– «теорія епістемологічного скептицизму» Ч. Бруда заперечує можливість збігу *sens-data* з фізичним об'єктом.

Аналітика Дж. Мура набула «бунтівного»¹ (проти «загальноприйнятих поглядів», якими на той момент були теорії британських філософів-емпіриків, а також концепції абсолютного ідеалізму гегельянського-бредліанського типу) характеру,² підтриманого згодом Б. Расселом [11, с. 11]. Дж. Мур неодноразово вказував на ту особливість, яка відрізняє його власну філософську позицію від позиції інших філософів. Філософське кредо британського філософа можна визначити як «апеляція до здорового глузду», що в контексті британської філософії можна розуміти як домагання чіткості та послідовності міркувань, що, власне, й характеризує Дж. Мура як аналітичного філософа. Як зауважує Є. Суханова, твори Дж. Мура не є результатом раптового осяяння. Вони здебільшого нагадують звіти. І саме така стилізація стала популярною серед аналітичних філософів [13, с. 70]. «Перший аналітичний філософ» Дж. Мур «прагнув відзначити всі позитивні аспекти розглядуваної концепції і лише потім – ті випадки і труднощі, які опонент, імовірно, не врахував» [9, с. 73].

«Здоровий глузд» Дж. Мура не є ані системою позачасових, апріорних істин, або ж мінливих загальноприйнятних норм. Він, радше, є емпіричним, аніж трансцендентним, а, отже, недетермінованим. Судження здорового глузду достовірні й організують досвід. На думку британського філософа судження, якщо вони «є частиною світогляду здорового глузду, то вони є

1910 р. його ініціатори – група американських викладачів (Р. Перрі, У. Монтегю, Е. Холт, У. Марвін, У. Піткін, Е. Сполдінг) [15, р. 396-397]. Онтологічний модус реалізму стверджує існування об'єктивної реальності, а епістемологічний – можливість її адекватного пізнання. Онтологічний же модус антиреалізму заперечує існування об'єктивної реальності, а епістемологічний – можливість її адекватного пізнання.

¹ За «надмірний» скептицизм сучасники Дж. Мура порівнювали його з Д. Г'юмом.

² Ще задовго до «бунтівництва» Дж. Мура до здорового глузду на шляху до істини апелював Дж. Берклі. Він писав: «У пошуках істини важливо застерегтися від оманливості неправильно зрозумілих термінів: до цього закликає значна кількість філософів, але мало хто дотримується... У творах ... вживається чимало абстрактних і неясних за змістом термінів ... – термінів, які затемнюють зміст, ... суперечать істині й здоровому глуздові. Ці терміни мають бути розглянуті з великою ретельністю, не заради доведення помилковості людських міркувань, але заради самої істини» [1, с. 363].

істинними» [6, с. 141]. Водночас, переконаність в істинності суджень здорового глузду не засвідчує джерело такого переконання. А відтак, немає гарантії, що переконання такого типу не можна трактувати як забобону?

Така стратегія тому й дієва, що мінімізує неодмінність доведення. Бо якщо ми будемо доводити судження здорового глузду, то вони вже не будуть судженнями здорового глузду, що породжує парадокс нескінченного регресу.

Назагал, природу суджень можна виразити за допомогою двох доктринальних ідей Дж. Мура: а) «атомарні» одиниці, складники судження («поняття» у термінології Дж. Мура) є сутностями, про які стверджується в цьому судженні; б) для понять не характерні внутрішні зв'язки; відношення між ними не атрибутивні.

Обидві ідеї спрямовані проти ідеалізму бредліанського типу, а саме проти переконання в тому, що коли наявна ідея чогось, саме це мислимо щось уже є частиною самої ідеї. У критиці Дж. Мура висловлення стають об'єктами суджень, а тому поняття, що становлять їхню структуру, є частиною того, про що ми мислимо, і байдуже, мислить їх хто-небудь ще, чи ні.

Друга доктринальна ідея встановлює, що істинність твердження визначає зовнішній спосіб зв'язку понять зі складу цього твердження. Відповідно до думки Дж. Мура, акт судження встановлює виключно зовнішні зв'язки між власне судженням і суб'єктом судження; себто, сам акт судження не змінює предмету судження. Ця позиція британського філософа протиставлена переконаності Ф. Бредлі у відсутності будь-яких реальних зовнішніх зв'язків. Звідси логічно слідує, що в поданні Дж. Мура в судженні стверджується про «атомарні» одиниці цього твердження, тобто про поняття, тоді як у Ф. Бредлі в судженні стверджується про об'єкт. Але, якщо знання розуміти як внутрішні відношення між тим, хто знає і тим, що він знає, акт знання судження змінює його, тому що відтепер його особливістю є те, що воно є упізнаваним (у розумінні раніше пізнаним) і тому вже не є таким, яким було до того, як я дізнався про нього. Власне кажучи, мета, задекларована Дж. Муром, продовжує традицію Ф. Brentano і А. Майнонга, утверджуючи об'єктивність і незалежність об'єктів думки.

Ось як про це пише, власне, А. Майнонг: «Істина є атрибутом об'єктива, якщо про нього фактично і з достовірністю винесене судження, що має стосунок до об'єктива поняття істини. Але істинним є також судження, якщо воно з достовірністю схоплює фактичне, що має стосунок до переживання поняття істини. Істина без очевидності означає факт зовнішньої, а істина з очевидністю водночас факт внутрішньої виправданості» [3, с. 34].

Був період, коли Дж. Мур симпатизував ідеалістичним ідеям, захоплюючись рефлексією онтологічної проблематики. Поготів його спіткала думка, що реальність можна висловити словами, передбачивши тим самим одну з найголовніших колізій аналітичної філософії. Анти-ідеалістичні переконання Дж. Мура тим самим засвідчували (у чому був переконаний британський філософ) хибність інтуїції Ф. Бредлі, який охарактеризував реальність як недоступну для її чуттєвого сприйняття.

Дж. Мур спростовує думку про можливість абстрактного досвіду (досвіду як такого): «З того, що річ була або є об'єктом можливого досвіду аж ніяк не слідує, що вона була або буде уявлена» [5, с. 73]. Отже, для Дж. Мура як представника реалістської традиції у філософії неприпустимим є факт залежності предиката «реальність» від сприйняття. Позицію Дж. Мура і його прихильників можна назвати «оптимальною» в тому розумінні, що вони дотримувались ідеї про необов'язковість адекватного сприйняття реальності, а лише про імовірність такого і яке може бути доповнене засобами епістемо-логічного аналізу.

Водночас Дж. Мур категорично заперечує можливість характеризувати *sens-data* через поняття «істина» або «хиба». Всі наші переконання, як стверджує британський філософ, можуть існувати виключно у поняттєвій формі, змістом якої і є *sens-data*. Виходячи з ідеї, викладеної ним у «Захисті здорового глузду» існують істини, які репрезентують повсякденний досвід, знання, приміром, відомий його «доказ лівої руки». Філософ був певен того, що так він доводить існування зовнішнього світу, незалежного від свідомості.

Але, «Що означає: існує зовнішній світ, незалежний від моєї свідомості?», – запитує відомий філософ, логік Г. фон Врігт. І продовжує: «Проблема пов'язана не з істинністю поглядів і тверджень здорового глузду, а з їх значенням... Різниця між питаннями істини і питаннями значення має неабияку важливість для розуміння того, що є специфічним не лише для філософії Мура, а й для всього аналітичного руху. Для філософії сформульована задача аналізу – прояснити значення

висловлювань» [2, с. 82]. Саме запропонований Дж. Муром метод аналізу і є тим засобом, який визначає чіткі межі залежності сприйняття реальності від самого предмета сприйняття. У цьому контексті важливим є розмежування Дж. Муром процесу мислення і змісту думки.

Для Дж. Мура питання про істину містить у собі проблему доведення реального існування речі, а сама теорія істини редукується до твердження про те, що властивість бути істинним, виражене у висловленні та приписуване об'єктові, осмислене тоді і тільки тоді, коли воно відповідає фактові. Істина, відтак, видається простою властивістю, такою що не піддається аналізу, зумовленою фактом реального існування уявно мислимого.

Виходячи з цього, можемо констатувати факт прийняття (принаймні, гіпотетично) Дж. Муром кореспондентської теорії істини, вибудованої на позиції «наївного реалізму». Хоча принцип відповідності Дж. Мура потенційно містить тенденції дефляціоністського характеру, а саме: припускаючи можливість абсолютної відповідності висловлень фактичності, категорія істини стала б зайвою, та оскільки це неможливе, потрібна процедура редукції висловлень до її «атомарних» верифікованих структур. Такою процедурою, як уже було зазначено, є процедура аналізу, запропонована Дж. Муром і яка наперед визначила стилістику і методологію багатьох поколінь філософів і стала засадовою для аналітичної філософії.

Отже, для кореспондентської теорії істини характерний принцип відповідності потенційно істинного судження фактичності. Ми не будемо наразі виявляти можливі колізії цієї теорії істини, пов'язані, насамперед, із невизначеністю таких понять, як «відповідність», «дійсність», «реальність». Натомість, у цій теорії істини судженням, які репрезентують фактичність, протиставляється сам репрезентант. Показова у цьому відношенні ідея Дж. Мура, викладена ним у праці «Природа судження», в якій філософ доводить, що предметом судження є не ідеї, а те, на що вони вказують, на поняття, яке не є ані ментальним фактом, ані його частиною [8, с. 189]. Поняття – це об'єкт мислення і якби воно не існувало незалежно від нього, то не було б і предмета мислення, а відтак, поняття вічні і незмінні.

На думку філософа, якщо судження не є уявно мислимим і не є формою слів, а об'єктом уявного мислення, то очевидно, що воно не відмінне від реальності. На підтвердження своїх слів Дж. Мур наводить приклад судження, яке він визначає як істинне: «Я існую» і яке не відрізняється від відповідної реальності існування кого-небудь. Себто, факт мого існування жодним чином не відрізняється від висловлення про факт мого існування. У цьому контексті поняття «вислів» і «реальність» є рівносильними.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що істинне судження від хибного відрізняє зовсім не відповідність або невідповідність реальності. А що тоді? На думку Дж. Мура, про що вже була мова, істина – це проста властивість висловлень; одні висловлення мають таку властивість, інші ж не мають, а тому хибні. Отже, у цьому контексті істина/істинність, хіба/хибність аналізуються Дж. Муром в онтологічних термінах. Виходить, що істинність не залежить від ставлення до дійсних речей і може бути визначена лише через судження, яке у свою чергу неодмінно має бути істинним. Якщо ж істинність цього судження може (або повинна) бути встановлена за допомогою його редукції до фактичності, чи не нагадає подібний прийом *circus vitiosus*? Відповідь очевидна.

Дж. Мур відкидає будь-яку можливість виходу за межі відношень понять і реальності, що в принципі неможливе. Знання чогось припускає усвідомлення наявності судження. А звідси випливає, що знання неможливе поза поняттями. Це стосується і випадків акту сприйняття, знання про який інспіровано екзистенційним судженням, наприклад «Існування є предикатом». З цього приводу Дж. Мур міркує так: «Я думаю, варто відзначити, що якщо ми стверджуємо «Існування є предикатом», використовуючи «предикат» у граматичному розумінні, то наша пропозиція – це пропозиція про певні слова у тому розумінні, що вони часто використовуються певним чином, але, як це не дивно, це – пропозиція не про слово «існування». Це – пропозиція про те, що слово «існує» та інші форми дієслова «існувати», такі як «існував», «буде існувати» або «існують», часто є предикатами пропозицій, в яких вони зустрічаються» [9, с. 111].

В екзистенційному судженні стверджується, що поняття, яке складає «існування», відноситься до поняття існування. А, отже, «універсум» Дж. Мура складають вічні та незмінні поняття, співвідношення яких філософ називає «судженнями». Дещо згодом Дж. Мур переглянув своє ставлення до ототожнення істинних суджень і фактів, відмовившись від подібного. Спочатку він був упевнений у тому, що має існувати судження, яке є хибним, навіть якщо воно (судження) має властивість бути хибним. Сама ж сутність хибного уявлення в уявленні того, чого немає.

Якщо ж існує об'єкт уяви, то таке уявлення було б істинним, а не хибним. Розуміння того, що хибне уявлення не припускає вірування в те чи інше судження, природним є заперечення, що дійсне уявлення в якості свого об'єкта містить судження.

Дж. Мур пояснює, чому стався такий поворот: коли ми стверджуємо, що щось справді існує, ми, тим самим, підтверджуємо, що це судження істинне, в той час як «субстанція» факту зводиться до судження разом із його істиннісним значенням. По суті Дж. Мур заперечує існування будь-яких суджень. Він виражає впевненість у тому, що «Я вважаю (переконаний в) р» не стверджує відношення між самим переконанням і судженням. Безперечно, істина *p* полягає в його відповідності фактові і що бути переконаним, що «р» – значить вірити, що воно так відповідає фактові.

Підводячи підсумок, процитуємо одного з шанувальників аналітичного стилю філософування, ідейного послідовника Дж. Мура, Н. Малкольма: «Роль Мура... в історії філософії в основному руйнівна... Усвідомити, якою мірою філософія є критикою буденної мови і здорового глузду і побачити, що буденна мова має бути правильною – означає зрозуміти всю важливість і виправданість руйнівної діяльності Мура» [4, с. 98], суть якої «полягає у виявленні їх (філософських висловлень) суперечності повсякденній мові» [4, с. 87].

Література

1. Беркли Дж. Сочинения / Дж. Беркли. – М.: Мысль, 1978. – 556 с.
2. Вригт фон Г. Х. Аналитическая философия: историко-критический обзор / Г. Х. фон Вригт // Кантовский сборник. – 2013. – Вып. 1(43). – С. 78-88.
3. Майнонг А. Самоизложение / А. Майнонг. – М.: Дом интеллектуальной книги, 2003. – 80 с.
4. Малкольм Н. Мур и обыденный язык / Н. Малкольм // Аналитическая философия: Избранные тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – С. 84-100.
5. Мур Дж. Доказательство внешнего мира / Дж. Э. Мур // Аналитическая философия: Избранные тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – С. 66-84.
6. Мур Дж. Защита здравого смысла / Дж. Э. Мур // Аналитическая философия: Становление и развитие (антология). – М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. – С. 130-155.
7. Мур Дж. Опровержение идеализма / Дж. Э. Мур // Историко-философский ежегодник. – М.7: Наука, 1987. – С. 247-265.
8. Мур Дж. Природа суждения / Дж. Э. Мур // Историко-философский ежегодник. – М.: Наука, 2009. – С. 186-204.
9. Мур Дж. Является ли существование предикатом ? / Дж. Э. Мур // Вестник ТомГУ. Серия «Философия. Социология. Политология» – 2009. – №4(8). – С. 111-122.
10. Пассмор Дж. Сто лет философии / Дж. Пассмор. – М.: Прогресс-Традиция, 1998. – 496 с.
11. Рассел Б. Моё философское развитие / Б. Рассел // Аналитическая философия: Избранные тексты. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – С. 11-28.
12. Решер Н. Взлёт и падение аналитической философии / Н. Решер // Аналитическая философия: Становление и развитие (антология). – М.: Дом интеллектуальной книги, 1998. – С. 454-466.
13. Суханова Е. Дж. Э. Мур и Б. Рассел: логика, язык, реальность / Е. Суханова // Вестник ТомГУ. – 2007. – №300(1). – С. 68-70.
14. Baldwin T. Moore's rejection of idealism / T. Baldwin // Philosophy in History: Essays on the historiography of philosophy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – P. 357-375.
15. The program and first platform of six realists // The journal of philosophy, psychology and scientific methods. – 1910. – Vol. VII, №15 – P. 393-401.

Summary

Lebid A. A Defense of Common Sense in Realistic Interpretation of Truth by G. E. Moore. *The aim of this article is to study analytical philosophy, its problem and beginning. The author concerns analytical philosophy as specific way of thinking. Analytical philosophy is based on analytical method by G. E. Moore. Analysis in analytical philosophy is not only a method of logic. It is the main method of analytical philosophy and G. E. Moore's philosophy, involving all other methods. Many philosophers think that the main problem of analytical philosophy is the problem of truth, like G. E. Moore does. But this is disputable meaning. Keywords: analytical philosophy, analysis, method, truth, notion, judgment, realism, anti-realism.*